

ÎNCERCĂRI DE POPULARIZARE A CUNOȘTINTELOR IGIENEI PERSONALE ȘI PUBLICE ÎN TRANSILVANIA SFÂRȘITULUI DE SECOL XIX

OANA HABOR

doctorand, an II, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea „Babeș-Bolyai”
Cluj-Napoca

Rezumat

Cercetarea de față își propune să sublinieze un segment ce cuprinde literatura de popularizare a cunoștințelor din domeniul științei medicale, apărută la sfârșitul secolului al XIX-lea. Este vorba despre două lucrări aparținând unor nume de referință pentru știința medicală transilvăneană: George Vuia (Higiena poporală cu privire la săteanul român) și Simion Stoica (Dietetica poporală). Cei doi medici pledează pentru sănătatea personală și publică, scrierile fiind binevenite în condițiile în care la nivelul straturilor societății se știa prea puțin referitor la noțiunile legate de igienă, iar rata ridicată de mortalitate persista. Practica făcută de medici la sat convinge elita medicală de necesitatea unei astfel de literaturi, în rândurile căreia stilul științific se împletește cu concepte pe înțelesul tuturor.

Cuvinte cheie: literatură de popularizare, igienă privată și publică, dietetică.

ATTEMPTS OF INCREASING THE KNOWLEDGE OF PERSONAL AND PUBLIC HYGIENE IN THE POPULATION OF TRANSYLVANIA AT THE END OF THE 19TH CENTURY

Abstract

The present research aims to emphasize the popular literature of the knowledge in the medical science published at the end of the 19th century. Under spotlight there are two significant works written by reference names for the Transylvanian medical science: George Vuia (Higiena poporală cu privire la săteanul român) and Simion Stoica (Dietetica poporală). The physicians plead for the personal and public health and their writings are to be welcome given the circumstances that the population knew too little about basic hygiene concepts. Not least, the high rate of mortality did persist at the middle of the 19th century. The medical practice of the physicians in the rural areas persuaded the medical elite to create this kind of medical literature which combined the scientific style with familiar concepts.

Keywords: popular literature, personal and public hygiene, dietetics.

În procesul de reconstituire și valorificare a elitelor aparținătoare spațiului transilvănean din secolul al XIX-lea, elitele medicale românești ocupă un loc ceva mai restrâns în istoriografia noastră. Acestea au avut un rol determinant, aducând beneficii nu numai medicinei ca știință, dar concurând totodată alături de stat în măsurile adoptate în vederea îmbunătățirii sistemului sanitar, cu destule lacune la acea vreme. Medici români transilvăneni, educați în cea mai

mare parte în afara granițelor, au încercat, mai cu seamă după jumătatea secolului al XIX-lea, să sensibilizeze o societate a cărei rată de mortalitate era ridicată, o societate care știa prea puțin referitor la noțiunile legate de igienă. Soluția găsită a fost aceea a literaturii de popularizare, iar slujitorii medicinei au găsit un teren prielnic pentru a difuza cunoștințele privitoare la ceea ce, se consemna, are omul mai de preț, anume sănătatea. Și nu oricum, ci pe înțelesul tuturor.

Ne-am oprit asupra unor lucrări de referință și cu impact pentru jumătatea veacului XIX: George Vuia: *Higiena poporală cu privire la săteanul român. Învățăături*

Articol intrat la redacție în data de: 08.01.2012

Primit sub formă revizuită în data de: 13.02.2012

Acceptat în data de: 15.02.2012

Adresa pentru corespondență: oanahabor@yahoo.com

practice pentru preoți, învățători, seminarii, școli normale, licee și pentru toți cei care țin la sănătatea poporului de la țară - 1884 și Simion Stoica: *Dietetica populară cu deosebită considerațiune la modul de viață al țăranului român*, apărută în 1897 la Brașov. Mai întâi câteva cuvinte despre autori.

“Doctor în Medicină și Chirurgie, Oculist și Magistru de Obstetrică, Ces. Reg. Medic locotenent superior în rezervă” [1], George Vuia s-a născut la Arad (3 mai 1850). Aici a urmat primele clase, examenul de maturitate susținându-l la gimnaziul reformat din Sárospatak. A urmat medicina la universitatea din Budapesta, îndeplinind pentru scurt timp funcția de medic asistent al spitalului Rokus (1876-1877), în 1878 devenind medic curant în Arad, iar mai apoi medic de băi la Băile Herculane. În 1884 urmează la Viena cursul special de “oculistică și de boale femeesci”, pentru ca în 1888 să susțină examenul de liberă practică la București. Membru și președinte pentru o vreme al Societății Petru Maior, *foarte activ și entuziasmat în toate mișcările naționale ale tinereții și foarte cumpănit în același timp, niciodată fanatic*, a devenit în ultimii ani ai vieții sale membru al secțiunii științifice al ASTREI. Iată câteva date biografice regăsite în rândurile pe care Vasile Goldiș le dedică în amintirea medicului George Vuia [2]. Activitatea sa științifică a fost bogată. Institutul pedagogic teologic din Arad i-a propus catedra de “Higienă și Chimie”, iar în calitate de profesor al acestui institut a susținut o serie de prelegeri cu privire la importanța pe care o are studiul igienei [3]. De asemenea, a susținut prelegeri în cadrul adunărilor generale ale ASTREI (“Arderea cadavrelor”, “Băile Herculane”), a publicat numeroase articole (“Albina”, revista “Clinica” din București, “Wiener Medizinischer Wochenscheift”, “Enciclopedia Română” etc.). În 1888 a apărut *Higiена populară*, lucrare aprobată de ministerul regesc ungar de culte și instrucțiune public și de ministerul de culte și instrucțiune din România; anul 1890 aduce publicarea tratatului cu privire la “Bolile venerice” [4] și nu în ultimul rând al unui “Manual de igienă” [5].

Simion Stoica s-a născut în 1846 (Gura Arieșului). Urmează școala primară în localitatea natală, apoi Colegiul catolic din Cluj. Începând cu 1866 frecventează școala medico-chirurgicală din Cluj, iar la absolvire predă cursul destinat moașelor la Spitalul “Carolina”. La Budapesta îl regăsim ca și cursant al școlii veterinare. Revenind în țară, îndeplinește funcția de submedic și veterinar în districtul Năsăudului, implicându-se în combaterea epidemiei de holeră și difterie. Din 1876 devine medic veterinar comitatens și de circumscripție (Bistrița Năsăud), pentru ca mai apoi să se stabilească în Abrud după 1897. Președinte pentru o vreme a secției științifice a ASTREI, a susținut diferite conferințe (despărțământul Abrud Cămpeni) și a publicat diverse lucrări de popularizare (“Transilvania”, “Telegraful Român”, “Observatorul”), unele dintre acestea subliniind convingerile sale darwiniste [6]. În *Simion Stoica s-a stins un harnic cărturar bătrân, un bun muncitor*

care cu serviciul și cu graiul și-a dat silința să devină util societății... A dezvoltat o vie activitate ca și conferențiar popular și a tipărit mai multe lucrări de igienă populară [7], consemna Goga în cele câteva rânduri dedicate memoriei acestui medic.

Tratatul boalelor acute-infectătoare cu privire la istoricul și descrierea lor specială, la vindecarea principală și sistematică, conform științei și invențiilor mai recente, cu medicamente aprobate parte de casă parte de farmacia, în adaus cu rețete numeroase, cu regulile de precauțiune și cu dietetică descris pentru poporul și cărturarii români, Sibiu, 1891; *Sciere pentru popor*, Sibiu, 1895 (lucrare premiată de ASTRA), *Higiена copilului de la naștere până la alu 7-lea anu alu etajii*; *Dietetica populară*, reprezintă câteva scrieri cunoscute. Ultimele două lucrări au fost propuse Academiei Române din București în vederea obținerii premiilor “Gh. Lazăr” și “Adamachi” [8].

Revenind la cele două lucrări asupra cărora vom stărui în cele ce urmează, încă din primele rânduri facem primii pași pe tărâmul *higienei*. Regăsim noțiunile de *higienă* și *dietetică*, privite din perspectiva unor ramuri ale medicinei, ajutătoare în lupta împotriva bolii. Iată reflexiile lui Simion Stoica: *dietetica este partea cea mai însemnată a higienei, știința frumoasă a medicinei, care studiază raporturile omului cu toate elementele și corpurile din lume fără de care el nu se poate lipsi*. Dietetica este arma cea mai puternică de a preveni bolile și a ne feri de multe calamități, care ne amenință ce avem mai scump, adică *sănătatea* [9]. Pe de altă parte, medicul arădean, plecând de la convingerea că *problemele trupului ca prin farmec ar pieri din casa românului, decumva am reuși să-l învățăm a trăi mai hygienic* [10], ne spune că *higiена este știința care ne învață a ne păzi sănătatea, a câștiga puteri spre lucrare, a preveni boalele și astfel a ne bucura de o viață veselă ajungând adânci bătrânețe*. Numai omul sănătos poate folosi altora, cel bolnav, slab sau neputincios este tuturor spre greutate. Condițiile și cerințele *sănătății* alcătuiesc dietetica [11].

Fiecare dintre cele două lucrări începe cu câteva noțiuni binevenite și considerate a fi impetuos necesare cu privire la anatomie și fiziologie. Nu înainte însă de a plasa ființa omenească în marea împărăție a naturii (soare, lună, stele, aer, pământ, animale, plante, minerale etc.), lume divizată în două mari grupe (organică și anorganică) și trei regnuri (animal, vegetal, mineral). Corpul uman trebuie să mențină un echilibru în vederea unui trai sănătos [12]. Mizând pe un limbaj plastic, capabil să atragă atenția, Simion Stoica pornește de la o comparație: corpul nostru este întocmai ca și o casă și, pentru ca structura acesteia să fie durabilă, materialele trebuie să fie solide.

Partea anatomică și fiziologică este mai amplu descrisă de către G. Vuia, care își începe lucrarea în același stil plastic: *O părțică luată din corpul nostru și pusă sub microscop, ne arată o mulțime de beșicuțe mici, turtite, care se numesc celule*. Însă nu doar un limbaj folosit special

pentru a atrage, ci mai ales termeni pe înțelesul tuturor sunt lesne de observat: bazinul sau *ligneanul*, laringele sau *gâtlejul*, traheea sau *berigata*, faringele sau *înghițitoare* [13].

Dacă prima parte este mai detaliat subliniată de medicul arădean, cea de a doua, privind alimentația, ‘principiile nutritive’, deși foarte asemănător descrisă, prezintă un caracter complex în *Dietetica* lui Stoica. Alimentele, ele sunt acelea care se prefac în sânge și în cele din urmă întrețin corpul în mișcare, îi dau suportul necesar. Organismul este precum o mașină care se pune în mișcare cu suportul materialului arzător. *Sporirea populațiunii, progresul și binele unui stat ori a unei națiuni depinde de la virtutea țărânului muncitor și puterea lui de hrănire*. În principal, alimentația sănătoasă se bazează pe *substanțe organice, substanțe anorganice sau albuminoase, grăsimi, feculentele și zaharatele sau hidrocarburele*. Pe lângă analiza importanței acestor substanțe, Stoica propune un tabel cu cantitatea de albumină, grăsimi, hidrocarburi, pe care organismul în funcție de cât muncește trebuie să le procure [14].

O parte însemnată din lucrare se întemeiază pe descrierea tipului de alimentație adecvat. Primele de care se ocupă Simion Stoica sunt alimentele de proveniență animală: ouă, carne, lapte. Ouăle sunt de mare trebuință celor trecuți prin afecțiuni grele, aflați în recuperare, cât și celor ce îndeplinesc activități intelectuale intense. Atenția este atrasă cititorului prin maniera de a face deosebire între alimentele proaspete și cele alterate. Cât privește ouăle roșii, țărânul trebuie să fie cu mare băgare de seamă: pe de o parte să le consume moderat după un post lung și aspru, pe de altă parte, atunci când sunt preparate să fie fierte cu băcan (lemn roșu) și nu cu anilină care este periculoasă.

Carnea ajută la circulația sângelui, alimentează creierii, măduva oaselor, mușchii și organele. Stoica propune și un tabel bazat pe cercetările profesorului de igienă Uffelman care indică cantitatea de fibrină, grăsimi și săruri la diferite animale: vacă, vițel, porc, cal, animale sălbatice și zburătoare. Carnea animalelor poate fi consumată doar dacă animalul e sănatos. În caz contrar, *armurarea sau dălacul, durerea de gură, de unghii, turbarea, pesta bovină, tuberculoza, vărsatul, disenteria, trichinosa*, pot avea consecințe grave. La fel cum carnea stătută poate provoca *diareea, urdinarea cu sânge, lingoarea, catarul de stomac sau de mațe*. Carnea poate fi cel mai bine conservată prin răceală, căldură (untură, cutii de plei), afumare sau sărătură. Acidul salicilic, piatra de var, silitra și oțetul deși se folosesc, produsele pot deveni greu de digerat [15]. Medicul arădean, în capitolul dedicat ‘fărădelegilor igienice’, mai notează că o fierbere îndelungată a cărnii face ca aceasta să își piardă valoarea nutritivă. De aceea nu trebuie spălată înainte de fierbere ci doar ștearsă, iar când vine vorba de conservare să nu se pună o cantitate mare de sare [16].

Ca și în cazul cărnii, urmează un tabel cu valoarea ‘nutritivă’ a laptelui de vacă, oaie, măgăriță, capră, dar

și cel al femeii. Cel mai nutritiv se dovedește cel de oaie. Ca și derivate, cazeina contribuie la formarea musculaturii și ghindurilor, a creierilor și a diferitelor țesături. Untul și zahărul întrețin căldura. Pentru cei care depun muncă fizică, cașul, brânza, urda sunt indicate, în timp ce laptele dulce e potrivit pentru copii și bătrâni. *Hectica, scrofulale, bolile de stomac și mațe* pot fi ameliorate cu zerul dulce.

Alimentele vegetale conțin o cantitate însemnată de scrobeală sau amidon, gumă, zahăr, celuloză, săruri. Din țărâțele de grâu se prepară chiselnita sau borșul, leac potrivit pentru bolile de piept. Secara este recomandată doar celor cu digestie bună și cere atenție la selectare. La fel și în cazul porumbului, deși conține grăsimi și zahăr, bun la hectică și boli de piept, dar atenție la pelagră. Cartofii sau varza au valori nutritive, în timp ce bureții sunt sănătoși conținând grăsimi, zahăr, sodiu, var, magneziu, fosfor, pucioasă, clor. Poamele și fructele sunt recomandate, în timp ce mierea și zahărul doar în cantități modice [17]. George Vuia atrage atenția cu privire la consumul de legume. Deși foarte indicate, e necesar ca țărânul să fie atent dacă pot să fie digerate corespunzător: spre exemplu cojile de fasole, linte sau mazăre trebuie măcinate înainte. Vorbind de fructe, Vuia conturează un tablou al marilor beneficii: strugurii adjuvanți în circulația sângelui, prunele indicate pentru efectul lor purgativ etc. [18].

Condimentelor și băuturilor le sunt dedicate multe rânduri. Sarea de bucătărie servește atât din punct de vedere culinar, cât și la tratarea anumitor boli: *hipocondria, hysteria, durerile nevralnice, paralisa, rheuma, boli ale măduvei spinării* (băi). Folositor la modalitățile de conservare, oțetul este indicat în curgerea de sânge, răni, reduce nivelul grăsimii. Distrugând paraziții intestinali și alungând microbii în caz de holeră și tifos, usturoiul se dovedește un remediu propice. Pentru ameliorarea durerilor provocate de junghieri, cât și în vederea îmbunătățirii digestiei, muștarul este un condiment indicat. Hreanul, paprika și ardeiul țin și aceștia microbii la depărtare. Cafeaua sporește circulația sângelui, fiind totodată recomandată pentru digestie. Ceaiul e mai bun ca orice altă băutură, iar ciocolata pentru cei care suferă de *urdinări* [19]. Ceapa, ardeiul, sarea, spune medicul arădean nu sunt recomandate decât în cantități moderate, deoarece, spune acesta, creează o stare de sete, iar țărânul preferă să o potolească recurgând la băutură [20].

Adevărat. Băuturile spirtoase pot folosi ca doctorie. Mai bună băutura decât berea, rachiul se dovedește a fi un recomandat digestiv și întăritor. Vinul e indicat recoversenților, scrofuloșilor, celor bolnavi de hectică, cogniacul recomandat bolnavilor de tifos, holeră, oftică. Romul, rachiul (vinars, țuica, holirca, vutki) sunt băuturi care consumate în cantitate moderată au efecte pozitive. În schimb, urmările beției sunt descrise în culori sumbre.

După viciul băuturii, urmează cel al fumatului: *tremor, amețeli, slăbire în mușchi, bătăciune de cap și tâmpire de memorie, negresce dinții, îngroșă pielea din gură, strică apetitul și îngreunează mistuirea, palpațiuni*

neregulate, întrerupe decursul regulat al generațiunii, aborturi la femeile ce lucrează în fabrici de tutun, vătă-mător până la 20 de ani celor ce suferă de hetică, stomac și anemie. Pe de altă parte frunzele înmuiate în apă alină durerile sau jungiurile, iar cele opărite sunt un bun remediu împotriva păduchilor [21]. Chiar dacă în cantitate moderată, tutunul poate ajuta digestia sau dezinfecția cavității bucale, nicotina rămâne în definitive o otrăvă [22].

Atunci când se așează la masă, țăranul este sfătuit să aloce timpul necesar, astfel încât să mănânce în tihnă, să nu fie agitat sau fără poftă, să mănânce de trei ori pe zi, bucate de calitate bună [23]. Aceleași reguli le observă și medicul arădean [24]. Concluzia acestui capitol o regăsim la ambii autori. E nevoie de chibzuință și echilibru.

Un om sănătos nu poate locui decât într-o locuință sănătoasă în care domnește aerul curat, este luminoasă, călduroasă și uscată. Regăsim detalii privitoare la structura unei locuințe, modalitățile optime de a o construi etc. [25].

Consemnând cu privire la încălzirea locuinței, Stoica, notează că “fără a ține cont de progresele ce le-a făcut industria”, țăranul folosește aparate de încălzit inadecvate. Soba cu gură largă în casă confecționată din cărămidă servește cel mai bine. Cărbunii de piatră sau lemn sunt cei potriviți și nu cei din coceni și bălegar [26]. Temperatura recomandată nu trebuie să depășească 16 R [27].

Ochii (miopia) și plămânii, pot suferi din cauza materialelor din care sunt confecționate mijloacele folosite pentru a lumina locuința (hoparița și lumânarea). Parafina, fotogenul, ceara purificată, petrolul, sunt cele mai potrivite, cât timp, gazul și electricitatea sunt elemente ce țin de modernizarea orașelor [28]. Oxidul de cărbune este dăunător, acesta formându-se atunci când focului îi lipsește curentul de aer. Și gazul electric poate fi la fel de periculos în cazul în care se fisurează vreo țevă. Dacă aerisirea unui spațiu nu este posibilă, atunci se vor folosi aburi de calciu clorat sau oțet [29]. Afumarea casei cu tămâie, smirnă este dăunătoare, în timp ce *este rușinea consiliilor comunale, a preoților, învățătorilor, notarilor și a oamenilor mai inteligenți dacă într-un sat găsești putrede corpuri animale, bălți cu apă puturoasă* [30].

Îmbrăcămintea adecvată face parte și ea din arsenalul unui trai sănătos. Pe când bumbacul e mai potrivit pentru sezonul de toamnă și primăvară, pânura (obținută din lână de oaie) acumulează căldura și nu reține umezeala în corp. Pânza, jolgiul și cartoanele, pe de altă parte, absorb umezeala. Îmbrăcămintea trebuie să fie adecvată ținând cont de anotimp [31].

Încălțăminte trebuie să fie și aceasta adecvată, cu o mărime corespunzătoare, din piele prelucrată, în caz contrar riscând contaminarea cu boli transmisibile de la animal. Confecționați din in, bumbac, lână, ciorapii nu trebuie să fie strânși astfel încât să împiedice circulația sângelui. Medicul Simion Stoica dă detalii în ceea ce privește condițiile propice în care trebuie purtați pantofii, tipicii, ciobota

sau ghiata, botinele. Picioarele trebuie ferite de umezeală care poate provoca dureri de cap, răceli, reuma, tuse sau nevralgii. Picioarele trebuie spălate în apă rece în care se adaugă sare sau piatră acră. Ciorapii de asemenea schimbați de cel puțin două ori pe săptămână și presărați cu făină de păpușoi, țărâțe sau făină de lycopodium. În scopul întăririi sistemului imunitar se recomandă plimbarea cu picioarele goale o jumătate de oră pe afară sau în casă [32].

Un organism sănătos trebuie să fie și odihnit, nicidecum suprasolicitat. Intervalul cuprins între 22 și 5 este cel mai propice pentru somn. Poziția corectă este partea dreaptă, stânga apăsând asupra inimii și constrângând circulația sângelui. Când dormim culcați pe abdomen, este împiedicată digestia, iar pe spate, *pe pânțele se nasc visuri grele venite din încălzirea spatelui*. Este de preferat ca patul să fie confecționat din fier, iar așternuturile să fie din pânză, lână sau bumbac [33].

Ambele lucrări subliniază mereu ideea de curățenie. Dând exemplul grecilor, romanilor și evreilor, Simion Stoica indică rolul binefăcător al apei. În cazul temperaturii ridicate, în boli precum lăngorea, bubatul, pojarul, scarlatatul, febra poate să scadă până la 2 grade stând 10-15 minute în astfel de băi (de la 20°C la 28°C). Înelirile în cearșafuri ude sunt recomandate. Fricțiunile, stropirile, dușurile *întăresc nervii slăbiți în urma boalelor îndelungate*. Băile cu apă caldă sunt folosite la boli de piele, *spălături de rane pururoase, reuma învechită a încheieturilor, boala de rerunchi, organe genitale, aprinderi de ficat, splină*. Izma, cimbru, florile de fân, mușetel, frunzele de nuc, ajută. Băile de 26-28°C sunt obligatorii pentru curățenia corpului. Băile de vapor sunt chiar mai recomandate decât cele cu apă caldă, mai cu seamă în cazul răcelii. Corpul elimină ce e toxic în acest fel. Totuși ele nu sunt recomandate la temperatură mare, afecțiuni cardiace sau haectică. Băile de apă minerală sunt doar menționate ca fiind benefice pentru unele boli, parte interne, parte externe [34].

Spre sfârșitul lucrării sale, medicul arădean indică câteva binevenite, *învățăături practice despre cum are a se întinde mâna de ajutor unui bolnav fără a chema medic; mijloace nevătămătoare, care ori se găsesc la toată casa, ori se pot procura din farmacie fără rețetă medicală: otrăvire, asfixie, leșin, apoplexie, spânzurați, epilepsie, trăsniți, înecați, înghețați, turbare, beție. Limbajul folosit e pe înțelesul tuturor: dureri cumplite de pânțele, urdinare, somn neîndetinat, vâjâitul urechilor; sfaturile ușor de urmat: spre exemplu în cazul celor trăsniți: dezbrăcat cu atenție ca pielea să nu fie arsă, turnată apă rece, corpul spălat cu spirt sau rachiu...* [35]. Urmează o scurtă descriere a “boalelor lipicioase”: *ciuma, colera, lăngorea* (tifus), *versat* sau *scarlatină, difteria* (anghina difterică), *tusa măgărească*. Cel mai bun remediu: curățenie și viață cumpătată [36].

Sigur, cel mai bun remediu e curățenia. Însă în caz de boală, medicul trebuie chemat. Vuia face o pledoarie împotriva superstiției și mai cu seamă a leacurilor regăsite la tot pasul în spațiul de reclamă al gazetelor vremii

“...medicamente a căror compoziție nimeni nu o cunoaște... ce aparțin industriei libere și oricine poate să le fabrice și să le vândă fără a fi controlat de cineva” [37].

La capătul analizei acestor două lucrări se impun câteva concluzii. Deși semnate de doi medici cu specializări diferite în câmpul medicinei (însă cu preocupări care au depășit domeniul de activitate), practica făcută de aceștia în lumea satului le face asemănătoare în cele mai multe puncte. Titlul este primul care ne convinge că țăranul ar trebui să fie principalul beneficiar. Și pentru că țăranul nu are carte, stilul științific trebuie împletit grijuliu cu concepte plastice. Nu vorbim de lucrări științifice, ci de unele de popularizare. Însuși Vuia recunoaște posibilele obstacole în acest sens: *M-am trudit să scriu într-un limbaj pe care să-l priceapă orice cărturar român, ceea ce nu e lucru ușor în asemenea materii de știință, unde te năpădesc termeni grecesci... idiomul poporului nostru este o mină bogată, n-avem decât să o exploatăm* [38]. Mai mult decât atât, se mizează pe impactul vizual, textul fiind însoțit de figuri dintre cele mai diverse: scheletul uman, organe interne, organe văzute cu ajutorul microscopului, viruși, aparat pentru filtrarea apei, modele de aparate în scopul încălzirii locuinței, diferite tipuri de veșminte și încălțăminte etc.

Cei doi medici fac o întreagă pledoarie în favoarea respectului pe care omul trebuie să îl aibă față de propria natură, cea care îl ajută să lupte împotriva bolii. Lucrările sunt detaliate precum am văzut. Aspecte legate de anatomie și fiziologie, alimentație, locuință, îmbrăcăminte etc., care ne par astăzi detalii banale, constituiau pe atunci aproape o necunoscută. Consemnând cu privire la media de viață, Vuia recunoaște că țăranul prezintă media cea mai mică, deoarece nu respectă regulile unei vieți echilibrate. Întrebându-se dacă există arta de a prelungi viața, răspunsul nu poate fi decât pozitiv: că această artă există și constă “în aceea să nu și-o scurteze...asta ne învață igiena” [39]. De aceea sunt făcute mereu paralele între ceea ce e bine și ceea ce dăunează. În capitolele dedicate fărădelegilor igienice (*oglină unde țăranul își poate vedea păcatele ce pe fiecare zi le face, cu știință și fără știință, în contul sănătății sale*), G. Vuia o dovedește cu prisosință. Este și o luptă împotriva superstiției cu care lumea satului se identifica. Calea e simplă: cumpătare și mai înainte de toate curățenie. Dar pe cât părea de simplă calea, pe atât se pare că a fost de greu de urmat.

Acknowledgements

Această lucrare a fost posibilă prin sprijinul financiar oferit prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, cofinanțat prin Fondul Social European, în cadrul proiectului POSDRU/107/1.5/S/76841, cu titlul „Studii doctorale moderne: internaționalizare și interdisciplinaritate”.

Bibliografie

1. Biserica și Școala. Foia bisericesca, scolastica, literaria și economică, Arad, 1878; II(2): 15.
2. Transilvania, Organul Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român, Sibiu, 1902; XXXIII(V): 152-155.
3. Biserica și Școala, 1878, anul II(2): 15.
4. Idem, 152-155.
5. Biserica și Școala, 1901; XXXII(1): 1.
6. Ghițan T. Medicul Simion Stoica din Abrud. În “Țara Moților. Studii, articole și comunicări”, coord. Romulus Felea, Societatea de Științe Istorice, Societatea de Științe Filologice din Republica Socialistă România, Filiala Alba Iulia, Sub-filiala Abrud-Câmpeni, Abrud, 1974; 152-156.
7. Transilvania, 1912; XXXIII(5): 453.
8. Ghițan T, Simionescu C, Culcer Al. Un popularizator al Medicinei, Veterinariei și Darwinismului în Transilvania: Simion Stoica (1846-1912). În “Clujul Medical”, 1964; XXXVI(1): 134.
9. Stoica S. Dietetica populară cu deosebită considerațiune la modul de viețuire al țăranului român. Brașov, 1897; 5.
10. Vuia G. Higiena populară cu privire la săteanul român. Învățăături practice pentru preoți, învățători, seminarii, școli normale, licee și pentru toți cei care țin la sănătatea poporului de la țară. Arad, 1884; 4.
11. Idem, 4-6.
12. Stoica S. Dietetica populară cu deosebită considerațiune la modul de viețuire al țăranului român. Brașov, 1897; 7-11.
13. Vuia G. Higiena populară cu privire la săteanul român. Învățăături practice pentru preoți, învățători, seminarii, școli normale, licee și pentru toți cei care țin la sănătatea poporului de la țară. Arad, 1884; “Noțiuni anatomice și fiziologice”, 8-36.
14. Stoica S. Dietetica populară cu deosebită considerațiune la modul de viețuire al țăranului român. Brașov, 1897; “Principiile nutritive”, 20-27.
15. Idem, “Alimentele animale”, 27-41.
16. Vuia G. Higiena populară cu privire la săteanul român. Învățăături practice pentru preoți, învățători, seminarii, școli normale, licee și pentru toți cei care țin la sănătatea poporului de la țară, ediția a II-a, Orșova, 1888; 41.
17. Stoica S. Dietetica populară cu deosebită considerațiune la modul de viețuire al țăranului român. Brașov, 1897; “Alimentele vegetale”, 49-57.
18. Vuia G. Higiena populară cu privire la săteanul român. Învățăături practice pentru preoți, învățători, seminarii, școli normale, licee și pentru toți cei care țin la sănătatea poporului de la țară, ediția a II-a, Orșova, 1888; 54-55.
19. Stoica S. Dietetica populară cu deosebită considerațiune la modul de viețuire al țăranului român. Brașov, 1897; “Condimentele”, 59-66.
20. Vuia G. Higiena populară cu privire la săteanul român. Învățăături practice pentru preoți, învățători, seminarii, școli normale, licee și pentru toți cei care țin la sănătatea poporului de la țară, ediția a II-a, Orșova, 1888; 62.
21. Stoica S. Dietetica populară cu deosebită considerațiune la modul de viețuire al țăranului român. Brașov, 1897; “Condimentele”, 89-92.
22. Vuia G. Higiena populară cu privire la săteanul român. Învățăături practice pentru preoți, învățători, seminarii, școli normale, licee și pentru toți cei care țin la sănătatea poporului de la țară. Arad, 1884; “Tutunul”, 65.
23. Stoica S. Dietetica populară cu deosebită considerațiune la modul de viețuire al țăranului român. Brașov, 1897; “Câteva po-

runci dietetice în alimentarea țaranului”, 102-106.

24. Vuia G. Higiena poporală cu privire la săteanul român. Învățăături practice pentru preoți, învățători, seminarii, școli normale, licee și pentru toți cei care țin la sănătatea poporului de la țară. Arad, 1884; “Regule de observant la masă”, 66-71.

25. Stoica S. Dietetica poporală cu deosebită considerațiune la modul de viețuire al țaranului român. Brașov, 1897; “Locuința”, 115-120.

26. Idem, “Aparatele de focărit și încălzit”, 121-123.

27. Vuia G. Higiena poporală cu privire la săteanul român. Învățăături practice pentru preoți, învățători, seminarii, școli normale, licee și pentru toți cei care țin la sănătatea poporului de la țară. Arad, 1884; 96.

28. Stoica S. Dietetica poporală cu deosebită considerațiune la modul de viețuire al țaranului român. Brașov, 1897; “Reguli relative la folosirea luminatului artificial”, 124-126.

29. Vuia G. Higiena poporală cu privire la săteanul român. Învățăături practice pentru preoți, învățători, seminarii, școli normale, licee și pentru toți cei care țin la sănătatea poporului de la țară. Arad, 1884; 72-77.

30. Vuia G. Higiena poporală cu privire la săteanul român. Învățăături practice pentru preoți, învățători, seminarii, școli normale, licee și pentru toți cei care țin la sănătatea poporului de la țară, ediția a II-a, Orșova, 1888; 97.

31. Vuia G. Higiena poporală cu privire la săteanul român. Învățăături practice pentru preoți, învățători, seminarii, școli normale, licee și pentru toți cei care țin la sănătatea poporului de la țară. Arad, 1884; “Veșmintele”, 87; Stoica S. Dietetica poporală cu deosebită considerațiune la modul de viețuire al țaranului român. Brașov, 1897; “Îmbrăcămintea”, 131-141.

32. Stoica S. Dietetica poporală cu deosebită considerațiune la modul de viețuire al țaranului român. Brașov, 1897; “Încălțăminte”, 144-158.

33. Idem, “Munca, somnul și odihna”, 162-164.

34. Idem, “Băile ca factori higienici”, 165-167.

35. Idem, “Medicina poporală”, 103-114.

36. Idem, 115.

37. Idem, “Specula cu medicamente secrete”, 118.

38. Idem, 4-5.

39. Idem, 101-102.